

Türkiye’de kültür turizmi ve köylerin yaşatılmasındaki yeri

DR. YUSUF ÖRNEK

Adına kültür turizmi denilen süreç, en özlü anlamıyla kültüre ait değerlerin korunmasıyla ve gezilip görülmesiyle ilgilidir. Turizm endüstrisinde genel olarak tarihsel ve kültürel mirasın ziyaret edilmesi olarak anlaşılan kültür turizmi, aslında sadece geçmişte yaratılmış eserlerin görülmesini değil, bugün yaşanmakta olan hayatın çeşitli yüzleriyle karşılaşılıp onları tanımaya da içerir. Böylece turizmin bu etkinlik dalına çok daha geniş bir değerler yelpazesi atfedilmiş olunur. Bu sayede kültür turizmi hem geçmişte yaşamış nesillerin yarattığı değerlerin hem de bugün yaşamakta olanların yaşam biçimlerini içerir ki, bu haliyle kültür turizmi, turizm endüstrisinin en heyecan verici alanı haline gelir. Çünkü onun merkezinde deniz-güneşten yararlanarak tatil yapmak ve dinlenmek değil, insanın geçmişten gelen ve bugün onu biçimlendirmekte olan kültür değerlerinin tamamı bulunur.

İnsan: “Kültür yaratıcısı” ve “kültür yaratığı”

Yukarıdaki yaklaşım bizi doğal olarak kültürün niçin değerli olduğu, neden korunması gerektiği, kültürün hangi kimlikle özdeşleştirilebileceği, kültürel kimliğin ise evrensel olup olamayacağı gibi pek çok çapraşık sorular ve sorunlar yumağına götürür. Bu konuşmanın/yazının konusu bunlar olmamakla birlikte, kısaca ana fikirleri şöyle özetleyebilirim: Kültürün değerli olmasının arkasında yatan düşünce, **insanın değerli olmasıdır**. İnsan bir kültür varlığıdır: Tür olarak o, **hem kültürü yaratır hem de kültür tarafından yaratılır ve yoğrulur**. Böylelikle kültür, insanı insan yapan bir özelliktir, yani bir anthropinondur, sadece insana özgüdür. Tür olarak insanın bir “kültür yaratıcısı” ve “kültür yaratığı” olması nedeniyle kültürel miras evrensel anlamda değerlidir ve böyle olduğu için de korunmak zorundadır. O halde geçmişten günümüze kadar ulaşılmış olan kültür varlıklarının hepsi değerli olup hiçbirinin diğerine oranla bir

önceliği yoktur. Anadolu toprakları söz konusu olduğunda anlamı şudur: Bu topraklarda yaşamış olan atalarımızdan bize ulaşan tüm mirasa, **bizler eşit mesafedeyiz**; onların hepsi bir bütün olarak bizim mirasımız ve kimliğimizdir. Bu mirası devralmış olan bizlerin onu koruma konusunda başarılı olup olmadığı sorusu bu yazının konusu değildir.

Yerel yaşam kültürünün çekiciliği

Turizm endüstrisinde kültürü tanıtan ve pazarlayan tur operatörleri, düzenledikleri organize turlarda genellikle kültürel ve tarihsel mirasın gösterilmesini sağlarlar. Gerek tek günlük turlarda ve gerekse bazen bir-iki haftayı bulan Anadolu turlarında

Saraçlı, Sakarya

rehberler eşliğinde antik kentler, kaleler, camiler ve devraldığımız mirasın diğer eserleri gezilir. Ancak son yıllardaki en önemli şikayet konusu, bu tip organize turlarda ziyaretçilerin boş zamanı olmaması ve kendi başlarına bu yabancı ama renkli dünyayı keşfetme fırsatının verilmemesidir. Daha da önemlisi, ziyaretçilerin bugün yaşamakta olan kültürümüzü ve hayat biçimimizi tanıyamamalarıdır. Türkiye'yi ziyaret eden yabancılar pek tabiidir ki bu ülkenin kentlerinde ve kırsal alanlarında yaşayan insanların hayatlarını merak etmekte ve onları yakından tanımayı istemektedirler. Bundan daha da öte, gelen turistlerin Türk insanıyla karşılaşmak ve onunla iletişime geçmek istediklerine inanıyorum. Ancak kıyı şeridinde yaşanan tatil turizmi ile gittikçe daha çok kitlesel organizasyon motifleri taşıyan bugünkü kültür turizmi uygulamalarının buna ne ölçüde izin verdiği de bir soru işareti olarak kalır.

Kıyı turizminin boşalttığı köyler

İşte aşağıdaki satırlarda irdelenecek olan konu, bugüne kadar turizm endüstrisi tarafından hiç ele alınmamış olan **köylerin kültür turizmi içinde yeri** olup olmadığı sorusudur. Buna girmeden önce belirtilmesi gereken önemli bir nokta daha bulunuyor: Bilindiği gibi Türkiye'de bilinçli bir şekilde turizmin planlanması ve devlet tarafından teşvik edilmesi 1980li yılların başında başladı. Özal döneminde çıkarılan Turizmi Teşvik Yasası ile sahil şeridinde belirli alanlar tahsis edildi ve turizm yatırımlarının gerçekleşmesi sağlandı. Aradan geçen 30 yılda Türk turizmi dünyada önemli bir yere sahip oldu ve ülkenin önemli döviz girdisi sağlaması mümkün kılındı. Ayrıca turizm endüstrisi çok önemli bir istihdam aracı haline geldi. Ancak turizmin kıyı şeridine uyguladığı baskı ve bunun

Sarıhacılar, Akseki, Antalya

sonucunda gerçekleşen iç göçün sonuçları burada tartışılmayacak olmakla birlikte, unutulmamalıdır, gözden kaçırılmaması gereken bir olgu üzerinde durmak gerekir: Bu da **kiyılara göç eden genç nüfusla** birlikte iç kesimlerdeki boşalan köyler olgusudur.

Turizmi planlayanların bu konuyu hiç akıllarına dahi getirmedikleri gerçeğini artık bugün biliyoruz. Oysa bu olgu Türkiye'den önce bu tip planlama ve uygulamaları yapan İspanya'da da yaşanmıştı. Bugün Antalya sahil şeridinin hemen arkasında kalan Toros dağlarında tamamen boşalmış çok sayıda köy bulunmaktadır. İster Finike'de ister Akseki veya Manavgat'ta olsun, pek çok köyde sadece birkaç yaşlı insan kalmış, gençlerin hemen hemen tamamı sahile göç etmiştir. Sahilde ucuz işgücü haline gelen bu insanların topraktan kopmalarının onlar için ne gibi sorunlar yarattığı da bugüne kadar araştırılmış değildir. Ama gözle görünen gerçek, onların bıraktığı köylerin gittikçe daha çok metruk hale geldiği ve tükenmekte olduğudur. Halen hayatta olan birkaç yaşlının dışında hiç kimsenin yaşamadığı köyler vardır. Oysa bu köylerin dokusuna bakıldığında harikulade sivil mimari örnekleri, bazılarında çok eski camiler görülmektedir. Boşalan bu evlerin kapıları, pencereleri büyük kentlerdeki antikacılar da müşteri bulmakta, eline para geçen birtakım yerliler de geleneksel mimariyi kullanmak

yerine dokuya hiç uymayan beton evleri inşa etmektedir. Köy insanlarının yurtlarını terk etmesiyle kaybolan somut olmayan kültürel mirastan ise hiç söz etmiyorum: Yüzyıllardır yaşanan ve yaşatılan adetler, gelenekler, ağızdan ağza dolaşan masallar, çağırılan türküler de eski evlerle birlikte yok olup gitmektedir.

Burada hayati öneme sahip ve mutlaka sorulması gereken soru şudur: Turizmin bu hale getirdiği bu köyler, turizm sayesinde yeniden hayata döndürülebilir mi? Yani köylerin boşalmasına neden olan turizm acaba köylerin yeniden yaşatılmasında araç haline getirilebilir mi? Sorunun yanıtı evet ise, bu nasıl olacaktır?

Bir araştırmadan yansıyanlar

İşte bu soruya yanıt aramak üzere bundan birkaç yıl önce Türkiye'nin en önemli pazarı olan Almanya'da bir araştırma yapıldı. Yaklaşık 8000 denek ile gerçekleştirilen araştırmaya katılanlara denizden uzak bir Türk köyünde, yöresel koşullar içinde ve köylülerin bizzat yaşadığı bir ortamda tatili düşünüp düşünmeyecekleri soruldu. Sonuçlar şaşırtıcıydı:

Bu araştırmaya katılan 14 yaşın üstündeki Alman nüfusun %18'i Türkiye'de böyle bir tatili düşünebileceğini bildirdi. Araştırmanın yapıldığı tarihte bu yüzde yaklaşık 10 milyonluk bir Alman nüfusa tekabül etmekteydi. Nüfusun %9'u da bu konuda kararsız olduğunu bildirdi.

Bir köyde köy halkı ile birlikte yaşayarak tatil yapmaya ilgi duyan Alman nüfusun sosyo-demografik yapısı genellikle şöyledir: Genç ve orta yaşlı (14-49 yaş arası), bekar, lise veya yüksekokul mezunu, ayda 2.500 Euro üstünde hane geliri olan kişiler. Ayrıca araştırmanın ortaya koyduğu sonuçlara göre bu kişiler genelde düzenli seyahat etmektedir ve Avrupa'da yüksek seyahat tecrübesi olan kişilerdir. Köy tatiline ilgi duyanlar çoğunlukla Türkiye'de deniz-güneş tatili yapmış veya yapmayı planlayan insanlardan oluşmaktadır.

Batılı turist ne arıyor?

Bu tür bir turistik ürüne ilgi duyanlar için en önemli konular; **bozulmamış doğal çevre, köyün bozulmamış mimari dokusu ve köy halkıyla ilişkidir.** İlgilenenlerin yarısından fazlası (%54) bir köy ailesinin evinde 4-7 günlük süreyle kalmayı tercih etmekte ve çoğunlukla yarım pansiyon (kahvaltı ve akşam yemeği) konaklamayı istemektedir. Bir köy evinde aile yanında kalmayı tercih edenler çoğunlukla köyün günlük yaşamına ve bozulmamışlığına ilgi duyanlardır.

Özetlersek, köylerin turizm sayesinde yaşaması için olmazsa olmaz koşullar şunlardır:

- 1. Temiz ve bozulmamış doğal çevre:** Genel olarak köylerimizin doğal çevresi güzel ve temiz olmakla birlikte, köylerin içi altyapı eksikliği nedeniyle temiz değildir. Eğer bir köyde turizm yapılacaksa bu sorunun mutlaka çözülmesi gerekir.
- 2. Özgün mimari doku:** Ne yazık ki pek çok köyde bu doku hızlı bir şekilde bozulmaktadır. Yıkılan eski evlerin yerini şekilsiz, çok katlı ve hiçbir estetik kaygısı olmayan yapılar almaktadır. Bu kesinlikle geri dönüşü olmayan bir süreçtir ve nasıl önüne geçilebileceği konusunda hiçbir çalışma da yoktur.
- 3. Bozulmamış sosyo-kültürel çevre:** Turizmle birlikte gelen ticaret olanakları pek çok insanın yaşam biçimini ve yaşama bakışını değiştirebilmektedir. Ticaretin verdiği hırs köyün otantik sosyo-kültürel yapısını da değiştirmekte ve bu da köyü itici hale getirmektedir.
- 4. Hijyenik yeme-içme-konaklama imkanları:** Gelen yabancı misafirlerin temiz ortamlarda yatıp kalkmaları, sıcak su, duş ve tuvaletin uygar standartlarda olması zorunludur. İnsan sağlığına uymayacak koşullarda Avrupalı turistleri ağırlamak düşünülemez.
- 5. Yakın çevredeki doğal-tarihsel-kültürel varlıkları görebilme olanakları:** Bu tür bir tatile ilgi duyan insanlar kırsal alanlarda yürüyüşler yapmak, keşfetmek, bölgenin florası ve faunası hakkında bilgi edinmek, çevrede normal turistlerin gitmediği tarihsel yerleri görmek istemektedir. Bu da belirli bir altyapının (yollar, patikalar) ve insan kaynağının (refakatçiler) oralarda bulunmasını gerektirir.

Turizm amaç mı, araç mı?

Görüldüğü gibi bu koşulları yerine getirmek o denli zor değildir. Araştırmanın bize gösterdiği, böyle bir ürüne talebin var olduğudur. Ancak henüz böyle bir ürünü yaratabilmiş değiliz. Şirince veya Cumalıkızık örnekleri tam olarak bu araştırmada kastedilen ürünler değildir. Onlar gereğinden fazla ticari hale getirilmiş ürünlerdir. Zaten bu noktada da en önemli sorunlarla karşı karşıya kalmaktayız: Böyle bir ürünün sağlıklı ve dengeli bir şekilde yaşamasını sağlayacak olan bir kurallar bütünü var mıdır?

Köyün hem turizmden para kazanmasını sağlayacak hem de onun turizm tarafından bozulmasını önleyecek bir sınırlamalar manzumesi

Yörükköyü, Safranbolu

var mıdır? Yoksa, bunları hangi aktörler hazırlayarak hayata geçirecektir? Kıyı şeridini keşfeden ve kuşatan turizm endüstrisi köylerin yaşatılmasını sağlayabilecek midir? Yoksa onu da araç haline getirip kullanacak mıdır?

Bu sorular ve sorunlar ne denli hassas bir alanda akıl yürütmekte olduğumuzu göstermektedir. Boşalan köyleri turizm sayesinde kurtarmaya çalışırken geri dönülmesi mümkün olmayan adımlar atılabilir. Gerçek olan şudur ki, hem dünyanın önemli diğer turizm merkezlerinde hem de Türkiye'deki turizm endüstrisinde iyi, doğru ve olumlu örnekler çok ihtiyaç vardır. Bunun için yeni bir anlayış ve yaklaşım gereklidir. Doğal, kültürel ve beşeri kaynakları kendi amaçlarına ulaşmak için araç olarak kullanmış olan turizm endüstrisi bundan böyle bu kaynakların yaşamasını sağlamak için kendini araç haline getirebilmelidir. Türkiye'deki turizm endüstrisi bu güce sahiptir. Yeter ki planlama ve uygulamada turizm sürecinde yer alan tüm katılımcılar gözetilsin ve yukarıda sözü edilen değerler harcanmasın, dengeli bir şekilde hem korunsun hem de kullanılabilsin.